

ПРОКСИ ВОЙНИТЕ В НОВИТЕ ИЗМЕРЕНИЯ НА МЕЖДУНАРОДНАТА СИГУРНОСТ

Боян Хаджиев*

Увод

В голяма част от литературата новите войни се описват като вътрешни или граждански войни, или като "конфликти с ниска интензивност". Повечето от тези войни са локализирани, но също така включват множество транс-национални връзки, така че разликата между "вътрешно" и външно, между агресията (интервенции отвън) и репресиите и между местното и глобалното, са неясни. Новите войни също така са описвани като приватизирани, комплексни, неформални, постмодерни войни, сурогатни войни или прокси войни [1]. Също така те са наричани дегенериращи войни. Терминът обръща внимание на разпадането на националните рамки, особено на военните сили. На практика разграничението между това, което е частно и което е публично, държавно и недържавно, неформално и формално, което се прави за икономически и политически мотиви, не може лесно да бъде приложено към един от най-важните елементи на новите войни – "приватизацията на насилието" (Kaldor, 2012, p. 2). Анализването на основните участници, значението на държавата и отличителните черти на тези войни е важно за разбирането на съвременните измерения на международната сигурност.

Представа за прокси война

От древни времена прокси войната остава разпространена форма на конфронтация между великите сили. Използването им позволява на относителна ниска цена една държава (империя, велика сила) да потърси постигането на стратегически интерес, когато в същото време прекият сблъсък е твърде рискован. И днес представата и оценката на съвременните геополитически сблъсъци би била непълна, ако те не се разглеждат през призмата на прокси войните. Карл Дойч (Karl Deutsch) определя този тип стълкновение като международен конфликт между две чуждестранни сили, които се борят на територията на трета държава; това става прикрито зад фасадата на конфликт по вътрешен въпрос в тази страна; и използват част от работната

---

* Боян Хаджиев, доцент, доктор, катедра "Международни отношения", Университет за национално и световно стопанство, email: bhadzhiev@unwe.bg

сила, ресурсите и територията на тази страна като средство за постигане на преобладаващо чужди цели и чуждестранни стратегии (Deutsch, 1964). Това определение отразява едно по традиционно разбиране за войната като преди всичко държавно "занимание". Андрю Мъмфорд (Andrew Mamford) посочва, че тази дефиниция е твърде държавноцентрична и пренебрегва ролята на недържавните актьори в подобни конфликти, поставяйки акцент върху интернационализираните прокси войни, за сметка на регионалните борби за власт, които те могат да представляват. Ето защо Мъмфорд определя *прокси войната като непряко участие в конфликт от трети страни, които желаят да повлияят на стратегическия ѝ резултат*. Използването на прокси войни е подходящо за постигането на предпочитан стратегически резултат в даден конфликт и преодолява последиците и рисковете от прякото ангажиране. След 1945 г. опасността от ядрена война налага необходимостта от предпазливост при интервенции в конфликт (Mumford, 2013, p. 1). В периода след Втората световна война тези войни са подходящо средство, позволяващо защита на интересите и влиянието на глобални/регионални сили, без да се създава опасност от избухването на пряк военен конфликт между тях. Това е причината в новия контекст недържавни участници, в това число терористичните групи и частни военни компании, бързо да се превръщат в "евтини" и "нискорискови" "защитници" на интересите на глобални сили, "непряко" наместващи се в конфликтите по света. Прокси войните се появяват, когато държавни или недържавни актьори, на основата на възприятие за интереса, идеологията и риска, приемат, че пряката намеса в конфликта би била или неоправдана, твърде скъпа (политически или материално), незаконна или невъзможна (Mumford, 2013, p. 30).

Приложимост на прокси войните

Нарастването на значението и използването на прокси войни се дължи на няколко причини. *Първата от тях* е, че след края на Втората световна война и последващият процес на деколонизация доведе до относително намаляване на броя на междудържавните войни и продължителна тенденция на увеличаване на вътрешнодържавните конфликти. В основата на това е несъответствието между границите на нововъзникналите държави и етническите характеристики на населението попаднало в пределите на една или друга страна; провалът на държавната и социалната трансформация в новите държави; неспособност да се осигурят основни публични блага и услуги; загуба на териториален контрол; политическа нестабилност и др.; липса на административен капацитет, който да отговори на нарастващите изисквания на обществото за върховенство на закона, достоен живот и др. Тази тенденция на възход на вътрешнодържавните конфликти се ускори след края

на Студената война, най-вече поради разпадането на СССР и Югославия. С други думи, вътрешните конфликти продължават да растат, но контекстът, в който се развиват е различен от този на Студената война. Участието в подобни конфликти на външни сили вече не може да бъде аргументирано в рамките на противопоставяне на големия враг (било то Западен или Източен такъв). Изпращането на собствени въоръжени сили е риск, който обществата не са готови да поемат, ето защо използването на местни групировки/общности/формирования се превръща в *средство за прехвърляне на риска*. По този начин се намалява опасността от физически загуби, както и от сериозен политически провал. Пряката и косвена подкрепа за *проксита* създава *поле за маневриране* и остава възможност за *отричане* на подобно вмешателство и подкрепа в конкретен конфликт. Освен това помощта за местни групировки допринася за *компенсиране* на оперативни недостатъци, като липса на достатъчно жива сила, непознаване на контекста, липса на подкрепа и разбиране от местното население и др.

Друга причина е, че след края на Студената война на преден план излиза дебатът за броя на полюсите в международните отношения. И ако в последното десетилетие на XX век доминацията на САЩ бе безспорна, то в началото на XXI век светът премина към преразпределение на силовия потенциал, преминавайки към многополюсност. В същото време се запазва тенденцията на относително "отслабване" на държавата, паралелен възход на недържавните актьори и тяхната роля за международната сигурност. Тази тенденция повдигна много въпроси и предизвикателства към "държавно-центричното" разбиране за международната система и нейната "полярност/полюсност". Преходът към многополюсен свят, възходът на недържавни актьори и липсата на легитимна власт, която да наложи едно или друго решение в името на международния ред се превърнаха в основна причина за нарастване на значението на прокси войните. Недържавните субекти в тези конфликти се превръщат в основен фактор за регионалните баланси и в инструмент за налагането на интересите на различни външни геополитически сили. Сътрудничеството между недържавни субекти и държавите доведе до размиване на междудържавните граници, неспазване на принципа за ненамеса във вътрешните работи и превърна вътрешнодържавните конфликти в арена на продължителни геополитически сблъсъци.

Трета причина е, че глобализацията доведе до свързваемост на политически, икономически и социален план, но и засили тенденцията на фрагментация, намираща своето отражение в дезинтеграционните процеси в много държави по света. Глобализацията обикновено се свързва с разнообразие от трансгранични потоци на стоки, инвестиции и информация, но също на бежанци, вируси и други проблеми (Василева, 2017, с. 589). Краят на Студената война ускори положителните и отрицателните характеристики

на глобализацията, а процесът на фрагментация, подемот на национализма и липсата на адекватна реакция от страна на някои държави създаде плодородна почва за конфликт в един нов контекст. Технологичните нововъведения и информационната революция добави нови методи, инструменти, измерения и полета на войните. Налице са нови полета и пространства на военни сблъсъци – кибер войните се превръщат в неизменна арена на надмощие между различните воюващи страни. Може би най-важната промяна е свързана с ускоряването и улесняването на комуникацията. Глобализацията позволи международната общност и хората по цял свят да съпреживяват военни конфликти на хиляди километри. Сблъсъкът на информационни операции, фалшиви новини, образи и медийни позиции, превърнаха неутралния зрител в мишена на пропаганда. При възникването на конкретен военен инцидент все по-важно става чия гледна точка ще надделее в медиите. Изфабрикуването или преднамереното тълкуване на ситуацията до голяма степен изместват същността на реалните събития. Виртуалното става водещо, а физическата реалност се превръща в добавена "подробност" към контекста.

На четвърто място, при трайно нарастваща несигурност в и около една държава и подценяването на рисковете от това, придружено със забавяне на прилагането на адекватни контра мерки, може да доведе до вътрешен конфликт, национален разкол и разцепление за десетилетия напред (Димитров, 2018, 368). Такива държави, поради липса на съпротивителни сили, се превръщат в "удобна" арена за геополитически сблъсъци и прокси конфликти. Мари Калдор (Mary Kaldor) отбелязва, че отслабването на държавата и последиците от глобализацията върху териториалния суверенитет и монопола над легитимното насилие е важен момент в разбирането на новите войни. Монополът ерозира *от една страна* под натиска на транснационализацията на военните сили. Потенциалът на държавите да използват едностранно сила срещу други държави е силно отслабен. Това е отчасти поради практически причини – нарастващата разрушителност на военните технологии и нарастващата взаимосвързаност на държавите. *От друга страна* монополът над организираното насилие се ерозира "отдолу" чрез приватизация. Насилието все повече се приватизира както в резултат на нарастващата организирана престъпност, така и на появата на паравоенни групи и изчезването на политическата легитимност. Войната между държавите отстъпва мястото си на продължителни вътрешни конфликти. При тях границите между отделните общности, намесата на външни сили, легитимността на насилието и каузите са променливи (Kaldor, 2012, pp. 5-6).

Субектите в прокси войните

В предишни исторически периоди (най-вече преди Вестфалския мирен договор) войната се води от различни актьори – църквата, феодали, племена, градове-държави – всеки със своите характерни военни формирования и стратегии. Създаването на постоянни армии под контрола на държавата е неразделна част от монополизирването на легитимното насилие, което е присъщо за съвременната държава. Участниците в съвременните войни са разнообразни и многолики. Те са държавни, частни, дори смесени. Могат да бъдат открити пет основни типа въоръжени сили в тези конфликти (Kaldor, 2012, pp. 96-97).

Паравоенни формирования, подчинени на един лидер. Зад формирането на тези групи често стоят по-големи участници в конфликта – местно правителство, външни държави и др. Паравоенните формирования освен, че преследват политически цели (контрол над територия или прокаране на интересите на "покровителите" си), нерядко се занимават и с престъпна дейност и се възползват от т.нар. "икономия на конфликта". Съставът на тези групировки е от бивши военни, наемници и млади хора без работа, които търсят начин да оцелеят или да защитят кауза. Рядко носят униформа и трудно могат да бъдат открити от мирното население.

Отряди за самоотбрана, които се съсредоточават върху защита на родните си територии и общностите, към които принадлежат. Пример за такива формирования са Силите за народна защита (YPG) в Сирия. Проблемът е, че подобни военизирани групи трудно успяват да останат верни само на отбранителните си функции и често преминават в настъпление, като биват "погълнати" от динамиката на конфликта. Поради недостиг на ресурси и необходимост от подкрепа тези фракции понякога влизат в противоречиви съюзи.

Чуждестранните наемници, които са бивши военни и се присъединяват към конкретни бойни формирования поради финансова изгода или заради близки връзки с някои общности. Наемниците могат да бъдат мотивирани не само с пари, а и по религиозни или лични причини.

Частни военни компании. Процесът на "приватизация" на войната и прехвърлянето на чисто военни дейности към недържавния сектор, води до увеличаването на броя и влиянието т.нар частни военни компании, които наемат бойци и предоставят "отбранителни" услуги. Тяхната дейност може да варира от поддръжка и спомагателна активност до участие в преки бойни действия. Примери за такива компании са американската Blackwater (днес Xe company), основно участвала в интервенциите в Афганистан и Ирак, руската ЧВК "Вагнер" в Сирия и др. Тези компании осигуряват на своите

"спонсори" адаптивност, възможност за отричане на участие и намаляват политическата отговорност.

Редовни чуждестранни сили са последната категория "нови" участници. Те най-често действат под контрола на международни организации.

Посочените военни субекти са проявление на тенденцията на ерозия на държавата и на нейния монопол над (легитимното) насилие. В същото време сътрудничеството, конкуренцията и конфликтите между тези различни категории актьори са променливи като балансът на силите между тях варира. Групи, които в един момент се възприемат като врагове, по отношения на определен ресурс (територия или друго), в по-късен етап, или дори по едно и също време, могат да си сътрудничат по друг въпрос в името на взаимен интерес, най-вече срещу обща заплаха. Като координацията и сътрудничеството между тях може да бъде пряко, непряко или дори по случайност.

"Прокси" групировките като заместител на преките интервенции

Фредрик Пийрсън (Frederic Pearson) идентифицира шест основни причини, поради които държавите се намесват в други страни. Тези критерии могат да бъдат приложени и като основни мотиви за използването на посочените "нови участници" в прокси войните. В съвременния контекст покровителството над прокси групи се превръща в заместител на пряката военна намеса от страна на глобални и регионални сили в трети държави (Pearson, 1974, pp. 259-290).

Териториално придобиване. При прокси войните не става дума само за физическо "превземане" на територия. Разширяването на регионалната "сфера на влияние" без пряка анексия е основен мотив при провеждането на прокси войни. Например, чрез поддържане на система от паравоенни формирования Иран успява да защитава влиянието и интересите си в териториите на т.нар. "шиитски полумесец".

Защита на общности. При прокси войните изключително важно значение имат разделението между различните общности на базата на религия, произход, етнос и др. Доста често намесата в прокси войни се основава на претенция за защита на интересите на определена общност. Такава е ситуацията с намесата на много от регионалните сили в Сирийския конфликт.

Защита на икономическите интереси. Основна причина за прокси войните е контролът над дадени ресурси или стратегически територии от определени групи.

Защита на дипломатическите или военните интереси. Пример за това е сблъсъкът между Иран и Саудитска Арабия, който намира израз в регионално противопоставяне и подкрепа на съперничаещи си "прокси" групировки. Покровителство над една или друга прокси организация често се дължи на

опита на Риад и Техеран да защитят свои дипломатически и военни интереси. Като такъв пример могат да се посочат конфликтите в Сирия, Йемен и Ливан.

Идеология. По време на Студената война идеологическата принадлежност на определени групи в конфликти от "Третия" свят са основна причина за превръщането им в "прокси" и получаването на подкрепа от един от двата блока. Днес религията заменя идеологията като мотив. Геополитическите интереси остават водещи за предоставяне на подкрепа, а често идеологията/религията е важен повод за по-активно покровителство отвън.

Регионални енергийни баланси. Противопоставянето на енергийни проекти чрез дестабилизация на регион или държава може да е важен мотив за започването на прокси войни. Такъв пример отново е конфликтът в Сирия, тъй като една от причините за започването на войната там е превръщането на сирийската територия в крайъгълен камък на съперничаещи си геостратегически енергийни проекти и интереси. Но освен това в дълголетния сирийски конфликт е налице едно субективно измерение. То намира израз в поведението на участниците, които възприемат конфликта в една митична реалност като сблъсък между добро и зло, като война за чест или както сполучливо Василева определя конфликта в Сирия като "Хубавата Елена на Близкия изток" (Василева, 2018).

"Дефектите" на прокси войните

Използването на "прокси" война от външна сила може да представлява ниско рискова алтернатива на пряката военна намеса, но също така този тип война съдържа потенциал за загуба на контрол, ескалиране на криза, подриване на дългосрочните интереси и застрашаване на стратегическата и морална репутация (Kreig, 2016, p. 110). Андрес Крейг (Andres Kreig) откроява няколко причини за тези опасности при използването на т. нар. от него "сурогатни войни" (Kreig, pp. 110-111). Тези опасности са приложими и за прокси войните.

Първо, използването на "сурогати" е свързано с делегиране на права, власт и възможности за свобода на действие. Външната сила-покровител разполага с много малко средства, за да упражнява пряк контрол над "сурогата". Независимо от степента на сътрудничество сурогатите са автономни участници, които винаги имат свой собствен дневен ред, който често може да противоречи на стратегията на външната подкрепяща държава. Такъв е случаят, когато прокси формирования влизат в тактически и противоречиви съюзи с друг групировки, без да се съобразяват с позицията на външния си покровител и неговата стратегия. В конфликта в Сирия има редица примери

за подобни "променливи" баланси в съюзите между прокси групировките, които воюват там.

Второ, използването на проксита/сурогати често не позволява пряка оперативна интеграция и координация. Това води до липса на синхрон и предизвиква противоречия. Такъв е случаят с руската ЧВК "Вагнер", която на 7 февруари 2018 г. претърпява сериозни загуби. Основна причина затова е липсата на координация със сирийската армия и противовъздушната отбрана.

Трето, налице е риск от удължаване на конфликта, ескалиране на ситуацията или неблагоприятно нарушаване на баланса на силите. Ресурсите (оръжия, пари и др.), които патрона предоставя на сурогата, често могат да се превърнат в инструмент за преследване на други цели, неотговарящи на стратегията на държавата-покровител. Като пример може да се посочи поведението на кюрдските милиции (Сили за народна защита – YPG) в Северна Сирия. Това военно формирование е обвинявано, че чрез подкрепата, получавана от САЩ, кюрдите се опитват да наложат своята противоречива визия за "демократичен конфедерализъм" в целия регион, без да се съобразяват с останалите етнически групи там.

Четвърто, често използването на сурогати води до отрицателни морални и правни последици. Държавата-покровител може да понесе сериозни удари по репутацията си поради престъпления или други нерегламентирани действия, извършени от сурогати, подкрепяни от нея (Kreig, pp. 110-111). В различни периоди, подкрепяни от Иран шиитски прокси формирования са обвинявани, че извършват престъпления. Такъв е случаят с хутите в Йемен и шиитските милиции, подкрепящи режима на Башар Асад в Сирия. Подобна е ситуацията и със сунитските прокси формирования, покровителствени от регионални сунитски държави като Саудитска Арабия, Катар, Турция и др. Нерядко тези прокси групировки извършват нерегламентирани дейности, рефлектиращи върху репутацията и образа на "справедливостта", които покровителите им искат да изградят за себе си.

Заклучение

Възходът на недържавните актьори и влиянието им в съвременните конфликти превърна прокси войните в удобен инструмент за защитата на интереси на регионални и глобални сили. Прокси формированията осигуряват адаптивност и възможност да се отрича намеса в конкретен конфликт и избягване на политическа отговорност. Относително евтини са в сравнение с пълномащабни преки интервенции и дават възможност да се компенсират оперативни недостатъци. В същото време използването на прокси групировки крие и своите рискове. Загубата на контрол над конкретно прокси

формирование може да доведе до накърняване на стратегическите интереси и престижа на "покровителя". Като цяло, обаче, съвременните измерения и процеси в международната сигурност не могат да бъдат напълно оценени без ясното разбиране за същността и ролята на прокси войните.

Бележки:

[1] прокси/сурогатни групировки – военни групировки, подкрепяни и защитавщи интересите на държави, без изрично да демонстрират зависимостта си от тези държави. Прокситата се използват за "анонимно" влияние във военни конфликти. Примери за връзки прокси-държава: Хизбула – Иран, частната армия "Вагнер" – Русия и др.

Референци:

Василева, Ев. (2018), "Хубавата Елена" на Близкия изток – Сирия през теориите на международните отношения, Научни трудове на УНСС, том 4, с. 317-332.

(Vasileva, Ev. 2018, "Hubavata Elena" na Blizkia iztok – Siria prez teoriite na mezhdunarodnite otnoshenia, Nauchni trudove na UNSS, tom 4, s. 317-332.)

Василева, Ев. (2018), "Либерализъм – среднообхватни теории", Гочев, Ат., Теория на международните отношения, Албатрос, София, 547-618.

(Vasileva, Ev. 2018, "Liberalizam – srednoobhvatni teorii", Gochev, At., Teoria na mezhdunarodnite otnoshenia, Albatros, Sofia, 547-618.)

Димитров, А. (2018), "От среда на несигурност до национален разкол – случаят Сирия", Научни трудове на УНСС, том 4, 367-377.

(Dimitrov, Al. 2018, "Ot sreda na nesigurnost do natsionalen razkol – sluchayat Siria", Nauchni trudove na UNSS, tom 4, 367-377.)

Deutsch, K., W., 'External Involvement in Internal Wars', cited in Mumford, A. (2013), Proxy Warfare, Polity Press, Cambridge, p 13., available at: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/ia/INTA92_1_05_Krieg.pdf (accessed 10 December, 2018).

Kaldor, M. (2012), New and Old Wars, Third Edition, Polity Press, Cambridge.

Krieg, A. (2016), "Externalizing the burden of war: the Obama Doctrine and US Foreign Policy in the Middle East", in International Affairs, Vol 92, Issue 1, January 2016

Mumford, A. (2013), Proxy Warfare, Polity Press, Cambridge.

Pearson, F. (1974), 'Foreign Military Interventions and Domestic Disputes', International Studies Quarterly 18/3.

ПРОКСИ ВОЙНИТЕ В НОВИТЕ ИЗМЕРЕНИЯ НА МЕЖДУНАРОДНАТА СИГУРНОСТ

Резюме

Фокусът на настоящата статия са т.нар. прокси войни. Разбирането и оценяването на съвременните геополитически сблъсъци би било непълно, ако не се разглежда през призмата на прокси войните. Насилието все повече се "приватизира". Войната между държавите отстъпва мястото си на продължителни вътрешни конфликти без ясни граници между отделните общности, намесата на външни сили и легитимността на насилието. Недържавните субекти в тези конфликти се превръщат в основен фактор за регионалните баланси и в инструмент за налагане на интересите на различни външни геополитически сили. В статията са анализирани основни участници, значението на държавата и отличителните черти на тези войни. Освен това са представени и аргументи, свързани с техните предимствата и недостатъците при използването им днес.

Ключови думи: прокси войни, геополитика, международна сигурност

JEL: F51, H56, D74

PROXY WARS IN THE NEW DIMENSIONS OF INTERNATIONAL SECURITY

Boyan Hadzhiev*

Abstract

The focus of the article are the so-called proxy wars. Understanding and evaluating modern geopolitical clashes would be incomplete unless viewed through the prism of proxy wars. The violence is being increasingly "privatized". The war between states is giving way to prolonged internal conflicts without clear boundaries between communities, foreign interventions and the legitimacy of violence. In these conflicts non-state actors have become a major force for regional balances and an instrument for imposing the interests of various external geopolitical powers. The main participants, the importance of the state and the distinctive features of these wars, as well as arguments about the advantages and disadvantages of their use today, are being analyzed.

Key words: proxy wars, geopolitics, international security

JEL: F51, H56, D74

---

* Boyan Hadzhiev, Accos. Prof. PhD, Department of International Relations, UNWE, email: bhadzhiev@unwe.bg